

SVENSKT
GUDS-
TJÄNST-
LIV

*Tidskrift för liturgi,
kyrkokonst, kyrkomusik
och homiletik*

HÄFTE 4 / ÅRGÅNG 25 / DEC. 1950

C. W. K. GLEERUPS FÖRLAG / LUND

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

	Sida
<i>Adell, Arthur</i> : Den gregorianska sången	33
— » — Fredrik Martin Allard In memoriam	64
— » — 1926—1950	97
— » — Laurentius Petri Sällskapets sommarkonvent 1950	111
<i>Agrell, Olof</i> : Orglar och orgelbyggare	46
<i>Carlsson, Sten</i> : Körarbetet 1949	13
<i>Danell, Gustaf Adolf</i> : Johannesevangeliet och kyrkan	71
— » — Predikan	75
— » — Om ämbetet	82
<i>Edlund, Lars</i> : Ny kyrkomusik	53
<i>Holte, Ragnar</i> : Det svenska antifonalet	42
Kyrkosångens vänner, redogörelser, ...	30, 61
Laurentius Petri Sällskapet	26, 63, 111
<i>Moberg, Carl-Allan</i> : Schütz och Bach	66
<i>Prenter, Regin</i> : Den evangeliske lære om bönnen	1
Recensioner	22, 58, 123
<i>Stenberg, Ragnar</i> : Kyrklig skrud och prydnad 1949	16
<i>Strömberg, Bengt</i> : En skarahandbok	56
<i>Wahlström, Bengt</i> : Biskop Rudeens allhelgonapsalm	39

— » — Olof Ekmans psalmdiktning	855
— » — Den svedbergska prinspsalmboken	1144
<i>Wiking, Bo-Sture</i> : Wallin redivivus	199
— » — Från skilda tider	1022
<i>Ahlén, Waldemar</i> : Svensk orgelkonst	100

S V E N S K T G U D S T J Ä N S T L I V
ORGAN FÖR LAURENTIUS PETRI SÄLLSKAPET

UNDER MEDVERKAN AV
 INTENDENTEN BENGT CNATTINGIUS, LINKÖPING, OCH
 KYRKOHERDEN, TEOL. LIC. KNUT PETERS, SÖNDRUM
 SAMT SOM REPRESENTANT FÖR SÄLLSKAPET KYRKOSÅNGENS VÄNNER:
 KOMMINISTERN RAGNAR STENBERG, LIDINGÖ.

UTGIVEN AV
 KYRKOHERDEN ARTHUR ADELL, SÖDERKÖPING.

Tidskriften utkommer med 32-sidiga nummer 4 gånger om året, nämligen
 i mars, maj, september och december.

Red. adr.: Söderköping. Rt 59. Exp. adr.: C. W. K. Gleerups förlag, Lund. Rt 175 00. Postgiro 30843

Prenumerationspris: i bokhandeln eller direkt från förlaget: kr 4:50 pr år.

Annonspris: 20 öre pr mm enkel spalt.

Rabatt vid större annons och vid upprepning av annons i flera nummer.

Detta nummer innehåller bl. a. Kyrkoherde **A. Adell**, Söderköping: 1926-1950. — Pastor **Eric Segelberg**, Uppsala: Kyrie fons bonitatis. — Komminister **Bo-Sture Wiking**, Skönberga: Från skilda tider. — Laurentius Petri Sällskapets sommarkonvent. — Teol. lic. **B. Wahlström**, Uppsala: Den swedbergiska prinspsalmboken. — Recensioner.

A. MAGNUSSENS ORGELBYGGERI

GÖTEBORG

Telefoner:

15 12 79, 16 59 29

SVENSKT

KVALITETSARBETE

PIPORGLAR

enligt klassiska principer och tillförlitliga konstruktioner med karaktäristisk och ekonomisk disposition och konstnärlig intonation.

Ombyggnader och restaureringar av äldre verk samt anläggningar för elektrisk bältdrift utföres.

Dispositioner och kostnadsförslag på begäran.

H. LINDEGREN

Medlem av SVENSKA ORGELBYGGARENS FÖRENING.

*Tillverkar piporglar,
 som utmärka sig för största hållbarhet
 samt god »orgelmässig» ton.
 Mångårig erfarenhet.*

**ORGELBYGGARE
 GÖTEBORG**

Postadress:

KOMMENDÖRSGATAN 12

Telefoner:

BOSTADEN 14 26 38

FABRIKEN 14 93 38

Köhler's
AN KLICHÉER

ST. NYG. 54 • T 10842 • 16734 • MALMÖ

1926—1950

Tidskriftens tjugofemte årgång ändas med detta nummer. Icke utan glädje och stolthet fastslår ansvarige utgivaren under detta första kvartsekel i tidskriftens historia detta faktum. Svårigheter, som i synnerhet alla slag av musiktidskrifter i detta land ofta tidigare ha fått röna, ha mött också denna tidskrift. Det har funnits tillfällen då utgivaren varit färdig att kasta yxan i sjön och erbjudit andra personer eller organisationer att övertaga redaktionen och ansvaret.

Att tidskriften dock kunnat fortleva, om än i förminskat antal nummer än vad som från begynnelsen var avsett, är honom en mycket stor tillfredsställelse. En genomgång av tidskriftens tjugofem årgångar ger en blick tillbaka på de för kyrkans gudstjänstliv ytterst viktiga tilldragelser som rymmas inom denna period. En rad av de personer som på olika områden deltagit i danandet av den liturgiska och musikaliska delen av gudstjänsten i vår kyrka skymta somliga som medarbetare. Det har varit en glädje att tidskriften har kunnat genomföra sitt program att också låta de yngsta generationernas män komma till tals.

Detta nummer kunde måhända ha ordnats som ett jubileumsnummer med återblickar och programförklaringar. Det är i stället ett helt normalt nummer. Redaktionen hoppas att under nästa år få möjlighet att presentera sina läsare ett utförligt register över samtliga årgångar, som ger dem möjlighet att själva lätt överblicka vad som rymmes inom tidskriftens pärmar.

Vid detta tillfälle är det emellertid för red. angeläget att ge uttryck för den tacksamhet, den känner över allt bistånd den fått mottaga. Under det sista året har Laurentius Petri Sällskapet ställt sig vid hans sida i så måtto att tidskriften blivit sällskapetets organ. Ekonomiskt har Kyrkosångens Vänners Centralkommitté och olika stiftskretsar verksamt bidragit till tidskriftens fortsatta utgivande.

Men främst tackar Red. alla de medverkande, de trogna i redaktionskommittén, av vilka kyrkoherden i Söndrum Knut Peters varit med sedan begynnelsen. En mycket trogen hjälpare har intendenten i Linköpings museum, Dr. B. Cnattingius varit och vid hans sida har under senare år såsom representant för Kyrkosångens Vänners Centralkommitté trätt komminister Ragnar Stenberg.

I förlitande till att en tidskrift av Svenskt Gudstjänstlivs art

alltfort har en uppift att fylla vid sidan om de mera fackligt betonade, vill Red. alltfort värdsamt och under tacksamhet rekommendera sig i sin läsares och medarbetares benägna åtanke.

Till C. W. K. Gleerups förlag, som välvilligt svarat för tidskriftens utgivande under nästan hela dess existens, framför Red. sitt värdsamma tack.

Söderköping i december 1950

ARTHUR ADELL

Om prenumerationen år 1951 meddelas:

Prenumerationsavgiften är kr. 5:50 och insättes enklast på postgirokonto: C. W. K. Gleerups förlag nr. 308 43 Lund.

För medlemmar av Laurentius Petri Sällskapet gäller att tidskriften utgår som organ till medlemmarna mot insändande av årsavgiften 10 kr. till sällskapets postgironummer 17 13 72 Box 98. Lund, För att utsändandet av tidskriftens första nummer ej skall fördröjas anhålles värdsamt att medlemsavgiften insändes snarast möjligt på nyåret 1951.

Kyrie fons bonitatis.

Tropisering, d. v. s. att under de långa melismerna i mässans sånger lägga ord, var under medeltiden ytterligt vanlig. Ofta möter man Kyrie, Laudamus, Sanctus, Agnus Dei och Ite missa est så behandlade, stundom finner man även sånger ur mässans proprium tropiserade.

Många troper finnas till Kyrie och en av de mest kända är Kyrie fons bonitatis, vilken är känd redan i handskrifter från 1000-talet och som har varit vida spridd¹⁾. Även i Norden är den brukad åtminstone till en tid, ja det förefaller, som skulle man både i Tyskland och Norden ha visat den särskild uppskattning.

I handskrifterna från Hög och Bjuråker säger sig Adell ha funnit en översättning av detta Kyrie, vilken översättning går tillbaka på en dansk förlaga²⁾. Denna version visar emellertid så föga likhet med det latinska originalet att man undrar om de hava något gemensamt förutom melodien, vilken i den danska källan

1) *Analecta Hymnica* 47 s. 53—56. *Missale ad usum insignis ecclesie eboracensis* (Surtees Society) II s. 244. Melodien undersökt av Gab. M. Beyssac i *Rassegna Gregoriana* III s. 533 ff.

2) *Musikhandskrifter från Högs och Bjuråkers Kyrkor* s. 29 f.

är densamma som återfinnes i det trefaldiga Kyrie fons bonitatis, som finnes på 1. Adv. och Pingst³). Den latinska texten där utgöres av vers 1, 6, 9 (Kyrie fons bonitatis; Christe, coelitus; Kyrie, ignis divine.) av de ursprungliga 9 verserna⁴).

Kyrie fons bonitatis är nämligen författat till ett niofaldigt Kyrie. Det trefaldiga synes vara en 1500-talets innovation. Sådana trefaldiga kyrie-troper känna vi även från Tyskland, t. ex.

Kyrie Summum

Kyrie. Ach vater, allerhögster Gott,
wie kleine acht man doch dein gebot.

Verschon unser blindheit

die viel sünd thut.

Erbarm dich unser. Etc.⁵)

eller *Kyrie Summum*

Kyrie Gott Vater in ewigkeit,

gros ist dein barmhertzigkeit,

aller ding ein schöpfer und regirer.

Eleyson. Etc.⁶)

En svensk översättning av det niofaldiga Kyrie fons bonitatis har emellertid funnits. Från Ösmo Kyrka på Södertörn äro bevarade trenne musikhandskrifter, av vilka två giva oss den svenska texten härtill.⁷)

Handskriften P 1 kan dateras till 1580-talet, sannolikt 1582. Den har den intressanta anteckningen: Liber D. Marthini Olai sacellani clementissimi Regis JOHANNIS, pastoris ecclesiae Ödmo, quem Zacharias Martini compegit Anno verbi incarnati 1582. Zacharias Martini dog enl. herdaminnet 1586⁸). Icke alldeles betydelslös är uppgiften om Marthini ställning till Johan III. Man kan icke förbise möjligheten av att föreliggande översättning av Kyrie fons bonitatis, som vi i intet fall känna från tiden före Johan III:s regering, har ett visst sammanhang med dennes liturgiska förnyelsesträvanden.

Handskriften P 2 synes vara något yngre. Den har på det fragmentariska första bladet årtalen 1593 och 1604 samt i slutet anteckningen: hoc scriptum est in Ösmo 11 Julio Anno 1613. Ego Haraldus Olai scripsi manu propria. Sagde Haraldus är i herdaminnet okänd. Den synes både vad stil och stavning beträffar vara åtskilligt yngre än P 1. Stavningen såväl som texten till

³) Jesperssons Graduale s. 5 f., 270 f. (Editio Köpenhamn 1573).

⁴) ibid. s. 248 f.

⁵) Wackerhagel, Das deutsche Kirchenlied III, 1114.

⁶) ibid. III, 250. Tryckt i Wittenberg 1541.

⁷) De förvaras nu på Landsarkivet i Upsala, signum Ösmo P 1—3. De upptäcktes och räddades undan förgängelse för c:a 25 år sedan av dåvarande komm. Simon Lüders.

⁸) Hagström, Strängnäs stifts herdaminne III s. 261.

detta Kyrie är yngre. I texten finnas fel, som saknas i texten i P. 1. Så v. 5: genom gudz helga (P 1 effter).

P 2 synes vara närstående den senare tryckta Liber Cantus Upsaliensis och torde därför vara värdefull för den som vill studera bakgrunden till sagda bok. Ösmo tillhörde då ärkestiftet.

Förekomsten av denna svenska text har varit känd tidigare från finskt håll. Redan 1929 publicerade den finske forskaren P. J. I. Kurvinen den svenska texten från den s. k. Liber Georgj Marcj Aboensis från 1580-talet⁹⁾.

Då Kurvinens utgåva är svårtillgänglig synes en förnyad publicering av vår text såväl som av den latinska förlagan vara berättigad.

Enligt Ösmo-handskrifterna skulle Kyrie fons bonitatis brukas på de största högtidsdagarna (De summis festis, P. 1; In summis festis cani potest P 2).

Den tyska Psalmodian¹⁰ åter säger: In summis festiuitatibus & Dominica Trinitatis. Det medeltida bruket i York var Epiphania, Pingst, Corpus Christi, Mariae Bebådelses dag.¹¹⁾

Kyrie fons bonitatis.

- (1) Kyrie fons bonitatis / Pater ingenite, /
a quo bona cuncta / procedunt, /
Eleyson.
- (2) Kyrie, qui pati Natum / mundi pro crimine, /
ipsum ut salvaret, / misisti, /
Eleyson.
- (3) Kyrie, qui septiformis / das dona Pneumatis, /
a quo coelum, terra / replentur, /
Eleyson.
- (4) Christe Hagie, / caeli compos regiae, / melos gloriae, /
cui semper / astans pro numine / angelorum decantat apex, /
Eleyson.
- (5) Christe unice / Dei Patris Genite, / quem de virgine /
nasciturum / mundo mirifice, / sancti praedixerunt /
Prophetae,
Eleyson.
- (6) Christe, coelitus / nostris adsis precibus, / pronis mentibus, /
quem in terris / deuote colimus, / ad te, pie Iesu, clamamus /
Eleyson.
- (7) Kyrie Spiritus alme, / cohaerens Patri Natoque /
unius usiae, / consistendo / flans ab utroque, /
Eleyson.

⁹⁾ Suomen Virsirunouden alkuvaihet v:een 1640. I: Suomalaisen Kirjallisuuden seuran toimituksia 180. OSA. s. 430 f. Även Olav D. Schalin nämner dess förekomst: Kulthistoriska studier I s. 56, 85.

¹⁰⁾ Se nedan not 16. Latinska texten efter Psalmodia.

¹¹⁾ The York Missal II s. 241.

- (8) Kyrie, qui baptisato / In Iordanis unda Christo / refulgens
specie / columbina / apparuisti, /
Eleyson.
- (9) Christe ignis diuine, / pectora nostra succende, /
ut digni pariter / te laudare / possimus semper, /
Eleyson.
- (1) Herre¹²⁾ ewige Gudh / barmhertiga Fader, /
aff huilkom alt gått / aff kommer
Förbarma tigh öffuer oss
- (2) Herre som Sohnen / till verldene uthsende /
at han henne / frelsa skulle. /
Förbarma tigh öffuer oss
- (3) Herre som tijn helga Andas / gåffuor wtdelar /
then himmel och iordh / upfyller /
Förbarma tigh öffuer oss
- (4) Christe heligha / himmelens Herre /
then gudz Änglar / uthan ändha loffsjunga ähro. /
och för theres Gudh bekenna /
Förbarma tigh öffuer oss
- (5) Christe Gudz Faders / eenfödde sän /
som oss till stoor moon / aff Jungfru skär /
til werldenne / födder är, / effter gudz helga prophets ordd /
Förbarma tigh öffuer oss
- (6) Christe aff himmelen / hör wår bönn /
som tigh med ödmjukt hiertta / här på jordenne dyrka /
Till tigh rope wij O Jesu /
Förbarma tigh öffuer oss
- (7) Herre helighe Anda / Fadrenom och Sonenom samwarande /
aff ewighet / aff them bådhom wthgången /
Förbarma tigh öffuer oss
- (8) Herre som widh Jordans flodh / widh Jesu Christi döpelse /
tigh uppenbarade / skinandes / i duffuo liknelse /
Förbarma tigh öffuer oss
- (9) Herre Gudhdomlige eldh / upplys wårt hiertta och sinne, /
at wij tigh / samptlige måge / loffwa ewinnerligh /
Förbarma tigh [öffuer oss]

Vår text är en ganska ordagrann översättning från latinets och någon dansk eller tysk förebild behöver man icke nödvändigtvis antaga. Uteslutet är, att den av Wackernagel anförda tyska översättningen skulle ha spelat någon större roll. Dess första vers lyder:

O Vater der barmhertzigkeit,
bronn aller gütligkeit!
las heut deine gnade zu uns fliessen
und uns der geniessen!¹³⁾

¹²⁾ Enl. Ösmo P 1, fol. 12.

¹³⁾ a. a. III, 262.

Följande verser äro även i väsentliga stycken från den svenska översättningen avvikande.

När den svenska översättningen tillkommit och vem som utfört den kan f. n. icke avgöras. De tillgängliga handskrifterna höra alla 1580-talet till eller därefter. Det kan som ovan nämnts, tänkas, att översättningen har samband med tidens traditionalistiska strömning och att den icke kan sättas i samband med den av Norman föreslagna mässordningen, vilken däremot skulle kunna sättas i förbindelse med texten i Hög-handskriften¹⁴⁾. Det är i detta sammanhang värt att nämna, hurusom den latinska texten finnes i den *Psalmodia*, samling av sånger etc. från den gamla Kyrkan, som med företal av Melanchton, utgavs i Wittenberg 1569.¹⁵⁾ Den skriften meddelar ordning för vesper, completorium, matutin, vissa av mässans latinska sånger m. m. Man kan icke förneka att den skriften eller den traditionalistiska riktning den representerar kan ha utövat större inflytande även utanför Tysklands gränser och att man i den kan finna en bidragande orsak till att så mycket av den gamla kyrkosången bevarades i Norden och kodifierades i skrifter såsom Jespersøns *Graduale* eller de senare *Liber Cantus Upsalensis* och *Wexionensis*.

Eric Segelberg.

---

¹⁴⁾ Adell a. a. s. 29.

¹⁵⁾ Se ovan s.

¹⁵⁾ *Psalmodia hoc est cantica sacra veteris ecclesiae selecta*. Utgiven av Lucas Lossius Lunenburgensis. Wittenberg 1569.

Från skilda tider.

En recensionssvit.

I: 1200-talet

Petrus de Dacia: Om den saliga jungfrun Kristina av Stommeln. I översättning och med inledning av Tryggve Lundén. Bonniers 1950.

Förlagsnotisen på bokens bakre omslag talar om »en levande återklang ur medeltidens natt». Den massiva demonologi, som utgör den svarta ränningen i Kristinas upplevelser, sådana de utan förbehåll och delvis i en monoton upprepning av kuslig verkan ha skildrats av hennes vän Petrus, dominikanen från Visby, ger

utan tvivel viss anledning till förnimmelsen, att vi här möta ett tjockt och kvavt mörker. Hur kunde människor uthärda i en sådan av fruktan och övertro skapad miljö? Måste icke själarna till sist brytas sönder av denna oupphörliga gastkramning? Religionspsykologerna antyda ju gärna, hurusom Medeltidens intensiva mysticism ibland alstrade epidemiskt vansinne.

Ett huvudintryck av boken är emellertid, att åtminstone denna späda jungfru Kristina på ett sällsamt sätt bevarade sin personlighets integritet. Hennes själ låg som sagt å ena sidan blottad för alla slags anfäktelser, icke närmast av den finare, andliga sorten, utan snarare grova och kväljande; hon erfor å andra sidan — och detta var för henne själv väsentligare — svindlande upprekningar i Kristusförnimmelsens mest kristalliska sfärer; men mitt i allt detta behöll hon en viss serenitet och jämvikt, kände sig varken utskämd eller krossad och förhävde sig heller aldrig över sina »övermåttan höga» erfarenheter. Tor Andrae, som i sin forskning har umgåtts med alla slags bizarra och tvetydiga hysteriker och som just icke låter sig duperas av någon, erkänner gärna hos Kristina en ovanlig grad av själslig finess, sundhet och värdighet. Och huvudintrycket av hennes personlighet är som sagt icke ömkansvärd svaghet utan styrka, en märklig förmåga att i all efterlåtenhet för de radikalt skilda impulserna ändå bestå trons prov. Jämförelsen med nutidens människor, som inom en så mycket trängre latitud av psykiskt liv, utan känning av vare sig himmel eller helvete, visa så mycken svaghet och inkonsistens, är icke flatterande för »vår upplysta tid». Medeltidsnatten bröts förvisso av klara dagar, som vi knappast känna.

Onekligen är det en främmande värld, som upplåter sig i denna bok, i biografien och breven. Även Petrus själv, i hans sätt att uppfatta Kristina som en Gudsuppenbarare och i hans celesta kärlek till henne personligen, ter sig svärfattlig. Men för en läsare, som är villig att lossa något på sitt kritiska förbehåll, visar sig boken snart vara värd ett eftertänksamt studium, som kommer att förmedla en rik, efterhand fängslande inblick i mystikens liv och i de kristna sanningar bortom allfarvägarna, som endast i denna livsform nå full konkretion. När boken nu äntligen för första gången har blivit tillgänglig på svenska, i en omsorgsfull och kongenial översättning, hälsas den därför mycket välkommen som ett betydande, i sin art unikt bidrag till svensk fromhethshistoria och svensk litteratur.

II: 1500—1900-talen

Johannes von Walter: Die Geschichte des Christentums II:1 Die Reformation; II:2 Die Neuzeit. C. Bertelsmanns Verlag, Gütersloh 1949—50.

Dessa delar, tillsammans tusen sidor, av ett tydligen mycket uppskattat kyrkohistoriskt verk föreligga här i sin tredje genomsedda upplaga — även första bandet är tillfinnandes i en efterkrigsedition. Framställningen är gjord »in einem Guss» och ägnar sig också utmärkt till sträckläsning; ingen vetenskaplig diskussion med andra auktorer och inga noter tynga sidorna. Händelseutvecklingen återgives i lagom fyllighet; den för fram till Frank Buchmans fyra absoluter och Pacellis uppstigande på S:t Petri stol. Förf. visar många prov på god syntetisk förmåga, i det att han på ett intresseväckande sätt inordnar händelserna under vägledande idéer och betonar sammanhangen mellan annars ofta isärhållna företeelser samt övergångarna mellan skedena. Skildringen livas ock av förf:s intresse för de agerande personerna. Ståndpunkten är, som det anstår en Rostockprofessor, klart luthersk, vilken nog vållar, att icke-lutherska företeelser ofta sättas i en ensidig belysning, som försänker vissa av deras karakteristiska drag och värden i skugga.

III: 1600-talet

Emanuel Hirsch: Geschichte der neuern evangelischen Theologie im Zusammenhang mit den allgemeinen Bewegungen des europäischen Denkens. Lief. 1—5 (= Band I). C. Bertelsmann Verlag, Gütersloh 1949—50.

Somliga teologer börja med historisk forskning och sluta med att bygga ett eget lärosystem. Andra gå i motsatt riktning. Till de senare hör Em. Hirsch, och det vill synas, som om han därmed har valt den för hans del bättre vägen. Han har hittills gjort sig känd som en djuptborrande, skarpsinnig och egenartad systematiker, som emellertid i typiskt tysk-akademiskt abstrakt manér avlägsnade sig hänemot en sorts existentiell lutheranism med ringa kontakt med kyrkligt trosliv och — än värre — ej utan böjelse för en isolerad »Deutschtum», som syntes samverka med nazistisk kulturpolitik.

Det är nu märkligt att finna, huru han under andra världskrigets ohyggliga omstörtningar synes hava räddat åt sig någon stilla vrå, där han oavbrutet har kunnat hängiva sig åt de vidlyftiga forskningarna, som nu börja sätta frukt i ovannämnda storstilade arbete — i sin anda så konträrt motsatt det förfärande sönderfall av europeisk kultur och västerländskt andeliv, som har orsakats av samma världskrig.

Verkets syfte är väsentligen uttryckt i undertiteln. Det är ej fråga om en dogmhistoria i traditionell mening, ett referat av fackteologernas ändlösa »Auseinandersetzen» utan om en idéhistoria, där de religiösa tankarna ställas i ingående belysning av de inflytelser, som ha förbundet dem med den allmänna intellektuella utvecklingen. Den föreliggande första delen handlar t. v. så gott som uteslutande om sådana inflytelser: det nya samhällsfilosofiska tänkande, som efter konfessionskrigens slut i trötthetens tecken gav ny fart åt ett naturrättsligt-rationellt statsbegrepp (Grotius, Hobbes, Locke, Pufendorff), toleransprincipen, som från annat håll neutraliserade konfessionalismens dominans (Bayle), vidare den nya empiriskt-filosofiska världsbild, som slutligen avdankade de aristoteliska och därmed även de skolastiska och ortodoxa prenotationerna (Kopernikus, Descartes, Newton) och även därutöver innebar vittgående konsekvenser för uppfattningen av Guds förhållande till världen, radikalast hos Spinoza, slutligen ock en begynnande ny syn på Bibel och uppenbarelse samt en religionsfilosofi, som utvecklade sig i avsiktlig oavhängighet av teologien. Mest nyanserad och lärrik var utvecklingen i England, där deismen väl hade en utmärkt marknad men också mötte en front, som blev desto besvärligare som den på sitt sätt stod i förbund med common sense (Butler).

Det är ett utomordentligt fängslande tankedrama, som så spelas upp i Hirschs säkra regi. Dess premisser bestämman alltjämt livs-åskådningsdebatten, ehuru väl replikerna från den evangeliska grundåskådningens håll sedermera — i de delar av verket, som skola följa — ju komma att falla bestämdare och även väsentligen rubba den segerställning, som rationalismen hänemot 1700-talets mitt menade sig innehava.

Verket lovar sålunda att bliva ett magnum opus, av central betydelse för kännedom och bedömning av den evangeliska kristenhetens inre utveckling, under brytningar och samverkningar med övriga västerländska tänkesätt och kulturideal.

IV: 1800-talet

Tor A. E. Persson: Studier i J. O. Wallins predikostil. Akademisk avhandling. Uppsala 1950.

Mången, som ännu hör återklanger från Salem och Sion i Wallins psalmer, betraktar däremot hans predikningar som en Juda öken. Att skriva en stor bok om dessa skulle alltså ur denna synpunkt förefalla som ett mycket trist beting. Författaren av föreliggande stilistiska studie tycks emellertid knappast ha suckat under bördan och ej heller ansett sig engagerad i ett mindervärdigt stoff. Han har gått tillväga med stor grundlighet och belyst sitt ämne ur alla tänkbara synvinklar. Här och var märkes nog frånvaron av teologisk skolning, men denna brist betyder icke så mycket. Arbetet visar, att stilistiken har vehiklar i sin hand, som upplåta annars obeaktade aspekter. Analysen av komposition, av meningar, satser och ordställningar, av enskilda ord och deras frekvenser m. m. för till resultat, som bliva av högsta värde för en historisk och psykologisk förståelse.

På Wallins tid ansågs som självklart, att predikokonsten var en art av retorik och elokvens. Härom förenade sig homiletiska krav av både klassiskt och romantiskt ursprung och även den nya teologien (Schleiermacher). Väckelse- och lekmanapredikan lät senare förstå, att all särskild omsorg om formen vore syndig; och något av denna puritanism sitter nog ännu i. Emellertid är det väl i och för sig knappast mera ogudaktigt att uppöva förkunnelsens retoriska element än att idka röstvård på kloster eller annorstädes.

Vad Wallin angår är det i varje fall intressant att finna, att de karakteristiska dragen i hans predikan enligt dr Persson icke härröra från en utvärtes teknik utan samband med personligheten. Oaktat sin villighet och förmåga att lära av andra (fransmännen Bossuet och Fénélon och engelsmannen Blair) betydde Wallin något avgjort nytt i svensk predikan, och detta nya kom av honom själv. Dr Persson uppvisar förbindelsen mellan hans eget kynne och huvudmotiven i hans predikan: förgängelse- och evighetsmotiven, höghetsmotivet, aktiviteten, kallelsetanken, medborgarsinnet och människointresset. Han visar ock, att mycket, som nu på mer än ett sekels avstånd kan te sig som kallt beräknad stilisering eller fasadbelysning, i själva verket uttrycker omedelbarhet och inspiration. Sinnet för språklig skönhet var honom påtagligen medfött; dess uppodling drev han alltså *con amore*. »Der lever Sang

paa Folkets Munde, der klinger fuldt det gamle Sprog» — ingen svensk skald och talare har bättre besannat denna annars något hyperboliska karakteristik än Wallin.

»Det gamle Sprog» — det var för Wallin främst Bibelns språk. Dr Persson betonar flerstädes, att Wallin betydde något nytt ej minst genom sin biblicism: bibelcitater och bibliskt mättat språk i övrigt dominera liksom i hans psalmer också i hans predikan, på ett helt annat sätt än hos föregångarna, så att form och innehåll här ingalunda söka varandra från skilda håll utan kunna sägas höra genetiskt samman. Emellertid bidrog till hans stils egenart även hans latinska skolning, som medförde en viss glättning och abstraktion. — Det skulle, i förbigående sagt, vara av intresse att få en undersökning i vad mån modern predikan influeras av Gustaf V:s bibel; resultatet bleve nog magert, ej blott på grund av verkliga eller förmenta brister i denna översättning utan kanske mest därför att en egentlig homiletisk stilsträvan numera saknas hos oss.

Dr Persson är värd den lön för sin forskningsmöda, som består däri, att läsaren genom hans bok upptäcker, att Wallins predikan alltjämt rymmer mycket av religiöst, litterärt och allmänmänniskt intresse.

V: 1863—1945

Elis Malmeström: J. A. Eklund. En biografi. Diakonistyrrelsen 1950.

Denna bok gör visserligen ej anspråk på att vara den definitiva levnadsteckningen över Eklund; författaren betonar behovet av ytterligare fördjupningar i det utomordentligt rika stoff, som Eklunds livsverk erbjuder. Likväl kommer Malmeströms verk att bestå såsom i sin art klassiskt. I synnerhet har han förträffligen utrett och framställt Eklunds ungdomshistoria. Man finner i detta avsnitt alla utgångspunkterna — och kraftuppladdningarna i dem, både de positiva och de negativa — för hans kommande strävanden; man finner lärospånen och framför allt Eklunds märkvärdiga förmåga att i ordets ursprungliga mening »läsa», d. v. s. att samla in och tillägna sig livstankarna, så att därav blir något helt personligt. Bland annat klarlägges grundligt och tacknämligt den väsentliga impulsen från Wikner, men därtill får man veta, i viss

mån som en överraskning, att Eklund i all stillhet och före de andra upplevde en »Lutherrenässans». Ja, allt i kristen hävd, som han rörde vid, pånyttföddes mer eller mindre genom gnistan i denna unga genialitet. Också längre fram i boken har Malmeström mängder av nya och goda synpunkter på Eklunds gärning, som predikant, psalmist, praktisk kyrkoman, kulturfilosof och moralist. Därtill kommer allt det skickligt hanterade stoffet, ofta i fylliga brev- och dagbokscitats oförmedlade form.

Utrymmets knapphet tillåter ej någon utförligare anmälan. Nog sagt, att det var lyckosamma skickelser, som gävo åt Eklund till förtrogen lärjunge en man av Malmeströms kapacitet och åt denne lärjunge tillfälle att lösa sin förpliktelse till lärofadern genom att skriva boken om honom i detta stora format. Nog sagt, att boken utan tvekan bör aktas som det främsta bidraget till detta års svenskkyrkliga litteratur.

Om Eklund skulle med rikhaltigaste motivering kunna sägas: Han får icke glömmas. Men på ett ställe i boken heter det: »Han kan icke glömmas». Det säger mer. Han kan icke glömmas.

VI: 1900-talet

Oskar Söhngen: Die Erneuerungskräfte der Kirchenmusik unsern Tage. (i Glaube und Forschung. Vorträge und Abhandlungen der Evang. Akademie Christophorus-Stift, herausgegeben von G. Howe. Erste Folge. C. Bertelsmann Verlag, Gütersloh 1949).

Man kan ju icke sätta likhetstecken mellan svensk och tysk kyrkomusikalisk renässans; likväl äro ju väsentliga riktlinjer i resp. rörelser gemensamma. Ur denna synpunkt torde det vara befogat att fästa uppmärksamheten på ovannämnda uppsats. Den ger nämligen med förebildligt redig disposition, med överblick och urskillning och med stilistisk talent en mycket läsvärd sammanfattning av vad som har tilldragit sig eller är i görningen i nutidens tyska evangeliska kyrkomusik.

»Ej av paroller, som utgå av en musikalisk kolartro på utvecklingen, utan — alldeles som i teologien — av återgång till dess kraftkällor var förnyelse för evangelisk kyrkomusik att hoppas» (s. 57). Därmed betingas för författaren ett pregnant historiskt perspektiv, i vilket reformationens predikan, psalm och musik

med Luther och Walter framstå såsom den originala och allomfattande nyskapelsen och Bach såsom den universelle mästaren. Medeltidens kyrkomusik nämnes blott en enda gång och i förbigående; så observerar man ju strax en ej oväsentlig olikhet mellan svenskt och tyskt. Hos oss har ju också gregoriansmen varit en bestämmande faktor i förnyelsen, hos tyskarna synes koralen gälla, mer exklusivt, som all kyrkomusiks grundform.

Förnyelsen har försiggått ej blott parallellt utan ock i nära kontakt med teologiens Lutherrenässans — ja, i det att denna har återväckt ett riktigt medvetande i den evangeliska kyrkan om hennes rätta funktion: Guds ords förkunnelse, har den tillika införsatt kyrkomusiken i samma funktion och därmed som sagt åter öppnat dess ousinliga kraftkällor.

Den liturgiska förnyelse, som har verkat ett återupplivande av en rad länge bortlagda gudstjänstformer: vecko- och aftongudstjänster, tillräknas ock stor betydelse. En punkt anses nu uppnådd, där musiken kan återgälda till liturgien sin skuld i thy avseende. I detta sammanhang erinras också om kyrkoårets växande betydelse som riktpunkt för musikaliskt arbete.

Själva musikens begrepp omformas ovillkorligen. Den kan ej som i romantikens dagar förbliva en njutningsrik flykt från en trist verklighet utan blir som i Luthers tid en real livsmakt, en kraft mitt i själva vardagen, både »fanfar och balsam».

Dr Söhngen framhäver vidare koralkörens uppgift: kör och församling höra närmare samman än orgel och församling. Denna tes stödes ej minst av nutidens ivriga musikhistoriska forskning, som klart ger vid handen, att sången är kyrkomusikens fundament. Härmed åsyftas dock ej, att orgeln i kyrkan skulle plockas isär och bäras ut; men väl markeras skarpt, att konsertorgeln måste vika för kultorgeln.

Utförligt behandlas de krav, som den nya kyrkomusiken ställer på en förbättrad utbildning och en likaså förbättrad tjänsteställning för kantorer och organister.

Slutligen återföres med rätta allt, som har skett och ännu måste ske, på Kyrkans egen inre förnyelse. »Att vi i denna tid få meduppleva en så mäktig nyskapelse i kyrkomusiken är ett överväldigande bevis för att levande krafter röra sig på djupen i den utvärtas ofta så torftiga och vanmäktiga evangeliska kyrkan» (s 63).

Uppsatsen avslutas med redogörelser för en rad stora kyrkliga musikfester. Därvid liksom i det föregående nämnas många namn,

som ge personlig konkretion åt skildringen. Dessa namn måste i detta knappa referat lämnas åsido.

VII: 1940-talet

Lechard Johannesson: 40-talet och idéerna. En bok till gammaltroende kristna och moderna hedningar. Bonniers 1949.

Nythomism i Sverige! Det är sannerligen en »tertius interveni-ens» i vår annars rätt inhemska livsåskådningsdebatt. Lektor Johannesson är ock fullt medveten om sin roll och skiftar meto-diskt sina hugg åt både höger och vänster; han har ock fått många hugg tillbaka.

Han har bjudit till att bemöta Hedenius med en viss courtoisie, vilken emellertid har blivit illa lönad: DN-falangen har med känd radikal själv tillräcklighet avfärdat alla hans argument. Skall hans insats i någon mån bliva fruktbärande, måste den nog ske i form av en uppgörelse med den andra fronten: Lutherteologiens. En sådan uppgörelse är nu åtminstone, ehuru ännu i viss förvirring, i gång. Må den fortgå, må den avsätta någon grad av klarhet och consensus, så att det blir uppenbart, att kyrkohistorien icke låg i puppa hela tiden mellan Pauli död och Luthers födelse.

Vad som mest intresserar i boken är kanske läran om analogien och dess språkteoretiska konsekvenser. Är det nämligen så att Ordet har i orden icke en av oss människor tecknad symbolisk skugga utan snarare ett organ för meddelelse av sin existens, med sanningens prägel, då är det tydligt, att bekännelseorden liksom även hela det liturgiska språket insattes i ett långt mer betydelsefullt sammanhang än som tillmättes av traditionell subjektivism. Tillämpningen av S:t Thomas' kunskapslära visar sig för övrigt vara av positiv betydelse också för kristendomens historiska verkligheter: »alltså är Kristus sannerligen uppstånden». Inalles känner man, om man har kvar en del luthersk ortodoxi i hjärta och själ, en påfallande lust att närma sig denna medeltida filosofi, i släkt med de gotiska katedralerna.

Bo-Sture Wiking.

Laurentius Petri Sällskapets sommarkonvent 1950.

Sällskapets sommarkonvent ha tidigare hållits i södra Sverige: Söderköping, Halmstad och Växjö. Vid olika tillfällen ha önskemål framkommit att det någon gång borde flyttas längre norröver. För att tillmöteskomma denna önskan har den flydda sommaren konvent förlagts till Danderyd. Detta blev något av ett experiment, vars utgång till det sista var oviss. De flesta deltagare torde betrakta ett deltagande i konventet såsom en del av semestern, och ur den synpunkten torde Stockholm och dess förorter icke utgöra en attraktiv plats. Tiden var i år vidare framflyttad till sista veckan i juli, vilket ävenledes torde utgöra en mindre tjänlig tid, då juli är semester månaden framför alla och de semestrande, i varje fall semestrande präster, ha föga lust att avbryta sin ledighet för kurser och de andra äro starkt bundna av sin tjänst.

Trots detta blev konventet även i år besökt av samma deltagarantal, som vanligt, c:a 50, vilket får anses som det önskvärda antalet för dessa sammankomster.

Det utländska inslaget representerades av danskar, varemot de väntade finländska gästerna uteblevo.

De yttre förhållandena för konventet vore goda: Danderyds kyrka och dess orgel höra till de goda förutsättningarna, grannskapet till Täby vars kyrka var platsen för fredagens mässa, en stor fördel, kosten var på ett synnerligen förtjänstfullt sätt genom kyrkoherde Dr. Hellerströms försorg utomordentligt väl ordnad i den närbelägna folkskolan. Inlogeringen, dels på olika håll i församlingen dels i Stockholm, åstadkom i någon mån splitt-

ring. En del av deltagarna, som hade sin hemvist i Stockholm, kunde för arbetes skull deltaga endast på eftermiddagarna. Detta blev dock till märkvärdigt ringa förfång för konventet.

Uppläggningen av konventet var det nu sedvanliga. Tidebönerna omramade dagarna, bibelstudiet anknöt till laudes, vid eftermiddagens fria samtal kom en del frågor före om tidebönens utförande och svenska historia. Årsmötet hade sin givna plats på lördagen och sin inramning av orgelmusik och körsång samt följt vid completoriet av föredrag, denna gång av docenten Harald Risenfeld, Uppsala om Nytestamentligt gudstjänstliv.

Vid sidan om de »ordinarie» medverkandena: för körsången Eric Ericsson, vid orgeln: mag. Finn Viderö och Ruth Ericsson, kyrkans egen organist, hade också musikdirektör Lars Edlund från Tranås trätt till.

Av ledaren av den gregorianska sången, som tagit sig orådet före att själv skriva denna redogörelse, var konventet motsett med mycket stor spänning. Det nyutkomna fullständiga Antifonalet för veckans tideböner skulle få sin debut vid konventet. Detta innebar att en helt ny uppställning av psalmtexten och av hymnerna för första gången skulle prövas. Därjämte hade en myckenhet nytt material kommit till. Tidigare hade för veckans vardagar förelagat allenast completorium. Nu upptogos samtliga tideböners musik.

Han måste förutsätta att detta var idel nytt för den stora gruppen inom konventskören, vars sammansättning man aldrig kan gissa sig till på förhand.

Vid tillbakablicken på konventet måste han konstatera att resultatet av sången var förbluffande gott. Den nya uppställningen visade sig fungera lika väl som den äldre. Psalmrecitationen flöt törhända ännu lättare än förr. Och av det nytillkomna beredde icke ens de mycket svåra responsorierna i söndagens matutin egentliga svårigheter. Dessa hade placerats ut efter textläsningarna på veckodagarnas laudes och vesper.

Att det över huvud taget var möjligt att med så gott resultat och med så pass liten tillgång till övningstillfällen, som här förelåg, genomföra en helt sjungen tidebönsvecka måste tillskrivas förhållanden av en mycket säker ledaregrupp inom båda köerna och de mycket pålitliga försångarna, präster och lekfolk de senare av båda könen. En av de kvinnliga försångarna tjänstgjorde även vid den rundradierade gudstjänsten i Seglora kyrka, som

avslutade sommarkonventet. De kvinnliga försångarna visa sig ofta mycket lämpliga genom den flytande lättheten i framförandet.

Den konventskör, som nu faktiskt kristalliserats fram under de tio år sällskapet samlats till sina sommarmöten, besitter nu en sådan liturgisk och musikalisk säkerhet att den praktiskt taget kan med minimum av övningar gestalta tidegudstjänsterna på ett tillfredsställande och värdigt sätt. Allt detta väcker hos ledaren för den gregorianska sången en känsla av stor tacksamhet. Inom LPS har skapats en elitkör av tidebönssångare, som kan bli normerande vid det fortsatta arbetet på skapandet av en gregoriansk tradition inom vår kyrka.

Arthur Adell.

Årsredogörelse.

LPS:s medlemsantal uppgick den 31 december till 139 matrikelförda medlemmar.

Sällskapet styrelse har under arbetsåret utgjorts av följande personer: ordf. kyrkoherde Arthur Adell, Söderköping, vice ordf. kyrkoherde, teol. lic. Knut Peters, Söndrum, sekr. domkyrkosyssloman Pehr Edwall, Växjö, kassaförvaltare disponent Sven-Håkan Ohlsson, Lund, samt domkyrkoorganist Gotthard Arnér, Växjö. Suppleanter: t. f. kyrkoherden, teol. lic. Evert Palmer, Stockholm, kyrkoadjunkten Lars Lindhagen, Danderyd, musikdirektör fru Ruth Ericsson, Stocksund, musikdirektör fröken Inga Johnsson, Värö, samt musikdirektör Eric Ericson, Stockholm.

Styrelsen har under arbetsåret hållit två protokollförda sammanträden, varjämte i förekommande fall vissa ärenden avgjorts per capsulam.

Årets studiekonvent hölls i Danderyd den 25—30 juli 1950 under medverkan av kontraktsprosten, teol. dr. A. Hellerström, kyrkoherde A. Adell,

tf. kyrkoherde E. Palmer, kyrkoadjunkt L. Lindhagen, mag. Finn Videre och musikdirektörerna Ruth Ericsson, Lars Edlund, Tranås, och Eric Ericson.

Styrelsen har föreslagit anordnande av instruktionsdagar kring det nya antifonalet i Laurentiistiftelsens college i Lund.

En betydelsefull kyrkomusikalisk händelse är, att det nya Antifonalet för tidegården nu utkommit av trycket.

Genom tillmötesgående från Humanistiska fonden har det blivit möjligt att i LPS:s urkundserie utgiva första delen av Brevarium lincopense. Utgivare är kyrkoherde, teol. lic. Knut Peters.

Vissa förberedande undersökningar ha ägt rum rörande ev. utgivande av Graduale suecicum i urkundserien.

Styrelsen har beslutat reservera 10 ex. av Missale lundense för biblioteksändamål.

En folder rörande Sällskapet syften och verksamhet har utarbetats.

LPS har under arbetsåret stått i kontakt med KSV:s centralstyrelse samt Sveriges kyrkliga studieförbund rörande gemensamma spörsmål.

Söderköping och Växjö den 30 juli 1950.

Arthur Adell.
/ Pehr Edwall.

Efterlysning av Missale lundense.
Nyttillkomna medlemmar av Laurentius Petri Sällskapet ha vid flera tillfällen anhållit att få inköpa Missale lundense. Då emellertid hela upplagan är slutsåld tillåter sig sällskapets styrelse efterfråga om någon medlem vill avyttra det erhållna exemplaret och anhåller i så fall om besked om priset. Meddelandet lämnas till ordf. kyrkoherde A. Adell, Söderköping.

Protokoll fört vid årsmöte med Laurentius Petri Sällskapet i Danderyds kyrka den 29 juli 1950.

§ 1.

Årsmötet inleddes med Veni Sancte Spiritus, varefter ordföranden hälsade de närvarande och höll ett tal om den kristna lovsången.

§ 2.

Till att föra dagens protokoll utsågs undertecknad och till justeringsmän musikdirektör Ruth Ericson och kyrkoadjunkt Lars Lindhagen, Danderyd.

§ 3.

Föredrogs årsberättelsen, som lades ad acta.

§ 4.

Föredrogs revisionsberättelsen, varefter årsmötet beviljade den av revisorerna tillstyrkta ansvarsfriheten åt styrelsen.

§ 5.

Årsavgiften för år 1951 fastställdes till 10 kronor.

§ 6.

Meddelade ordföranden, att Breviarium Lincopense fr. o. m. 1950 utkommer som Sällskapets årspublikation i urkundsserien och att första delen utkommit. Vidare meddelade ordföranden, att tidskriften Svenskt Gudstjänstliv fr. o. m. detta år utkommer som organ för Sällskapet och tillställs medlemmarna.

§ 7.

Nästa årsmöte är avsett att hållas i S:t Olofs kyrka i Tylösand.

§ 8.

Redogjorde ordföranden för styrelsens förslag angående förtjänsttecken och förevisade ett som utförts av Wiwen Nilsson i Lund. Mötet uppdrog åt styrelsen att utforma närmare bestämmelser om utdelning av sådant tecken.

§ 9.

Årsmötet godkände styrelsens förslag angående en ständig medlemsavgift av 250 kronor.

§ 10.

Till ledamöter i styrelsen omvaldes kyrkoherde A. Adell, Söderköping, kyrkoherde Knut Peters, Söndrum, domkyrkosyssloman Pehr Edwall, Växjö, domkyrkoorganist Gotthard Arnér, Växjö och disponent Sven Håkan Ohlsson, Lund.

§ 11.

Till styrelsesuppleanter omvaldes tf. kyrkoherde Evert Palmer, Stockholm, kyrkoadjunkt Lars Lindhagen, Danderyd, musikdirektör Ruth Ericson, Danderyd, musikdirektör Inga Johnson, Värö och musikdirektör Eric Ericson, Stockholm.

§ 12.

Till revisorer omvaldes kyrkoherde Sven Ljung, Veinge och musikdirektör Reinhold Andersson, Harplinge och till suppleanter för dessa komminister Olov Agrell, Finspång och kyrkoadjunkt Sven Björck, Jarsnäs.

§ 13.

Förklarade ordföranden årsmötet avslutat.

Danderyd som ovan

Sven Håkan Ohlsson.

Den swedbergiska prinspsalmboken.

Ett av de mest intressanta formaten av den swedbergiska psalmboken utgöres av det s. k. »printzens format». Denna prinspsalmbok, som Swedberg lät upplägga för hans kungl. höghet prins Karl, sedermera Karl XII, trycktes under år 1694. Till tryckningen införeskrev boktryckaren Burchardi nya stilar till en kostnad av 600 riksdaler. Dessutom anställdes extra arbetsfolk vid de två pressar, som skulle trycka prinspsalmboken. Omkostnaderna för tryckningen skulle enligt konung Karl XI:s löfte bestridas med statsmedel. Detta löfte infriades dock först några år efter bokens tryckning i samband med uppläggningsen av rikspsalmboken 1695. Burchardis förlagsverksamhet kommer att ingående behandlas i ett arbete om tillkomsten av 1695 års psalmbok.

Prinspsalmboken är upplagd i ett mindre duodesformat, som påminner om den hos Hendrich Keyser år 1675 tryckta reussnerska psalmboken Gottselige Haus und Kirchen Andacht. Den är dock något högre än den sistnämnda, som även den är en duodes. Prinspsalmboken föreligger i varianttryck.

I prinspsalmboken upptogs blott 259 av de 482 psalmerna i den ordinarie swedbergiska psalmboken. Collijn har i sin bibliografi över Sveriges 1600-tals litteratur ej observerat detta¹⁾. Förklaringen torde vara denna. Prinspsalmboken har för de i denna bok intagna psalmerna behållit numreringen i den fullständiga swedbergiska psalmboken. Nummerföljden blir t. ex. 32, 36, 38, 39 och 42. Eftersom slutpsalmen nr. 483 »Herre signe tu och råde» även

¹⁾ I. Collijn, Sveriges bibliografi, 1600-talet, I, Uppsala, 1942, sp. 736 f. Jfr. Collijns redogörelse för trigesimosecundopsalmboken. a. a., sp. 737.

finns med i prinspsalmboken, så kan man lätt få den uppfattningen, att här föneligger en fullständig edition av 1694 års psalmbok. Den ordinarie swedbergska psalmboken upptager trots slutnumret 483 blott 482 psalmer. Nr. 344 är nämligen överhoppad. De fyra latinska hymner, som fogats till den swedbergska psalmboken som ett litet appendix, »nonnulli hymni latini», ha övertagits i obeskuret skick i prinspsalmboken.

Då det ur psalmhistorisk synpunkt har sitt intresse att se vilka psalmer som Swedberg ansåg böra kunna undvaras i prinspsalmboken, meddelas en förteckning över dessa. Siffrorna avse nr i den swedbergska psalmboken. Avdelningsrubrikerna ha medtagits för att giva en översikt över vilka avdelningar i prinspsalmboken, som skattats hårdast. Beteckningen (ä) efter en psalm angiver, att psalmen finns i tryck 1645 eller tidigare. För psalmer efter 1645 har författarnamn utsatts. Om en psalm är översättning från ex. en tysk kyrkovisa har blott den svenske översättarens namn angivits. Anteckningen (anon.) vill markera, att psalmens förf. eller svenska översättare är okänd.

Catechismus författad i sånger.

Tijo Gudz bud.

2. Wår Herre Gud af himmelrik, låt oss (ä).
4. Betrachtom wål the hølga bud (Spegel).

Trones artiklar.

8. O Gud wi lofwe tig, O Gud wi tacke tig (ä).
9. Vppå Gud Fader jag fast tror (ä).

Herrans bøn.

11. O Fader wår högt öfwer oss i himmelrik (ä).

Om döpselsen.

14. Wår Herre Christ til Jordan gick (Spegel).

Om Herrans nattward.

18. Gud ware lofwat och högelig prisat (ä).
20. O Jesu tu min frälserman (Brask).
21. Jesu Christi oskyldiga död (Spegel).

22. Säll then som hafwer Jesum kiär (Spegel).

23. Hur kan och skal jag tig (Petraeus).

25. Tig Jesu wil jag prisa (anon.).

Konung Davidz psalmer.

27. Hielp Herre hwad för jämmerlig ting (ä).

29. Ach Herre huru marga (Lindschöld).

30. Hör mig o Gud, gif på mitt tahl (Spegel).

33. På tig förtröstar jag min Gud (Spegel).

34. Herre medan tu tig dölier (Spegel).

35. På Herran jag förtröstar (Spegel).

37. Säg Herre huru länge (Lindschöld).

40. O Herre tu äst min enda tillflycht (Spegel).

41. Himblarna med all theas här (ä).

46. Then store wida jord (Spegel).

48. Ah Herre Gud, jag efter tig fast längtar (anon.).
50. Herren är mitt lius och hälsa (Arrhenius).
51. När jag nu min bön vtgjuter (Allon).
54. Then onde wachtar ther fast vppå (ä).
55. Giör wäl och lät alt ondt bestå (ä).
58. Såsom hiorten trågit längtar (Spegel).
59. O Herre fräls mig och döm min sak (ä).
60. Jag siunger om en konung bald (ä).
63. Alt folck skal nu här höra (Spegel).
64. Then store Gud han talat har (Spegel).
66. Förbarma tig Gud öfwer mig (ä).
69. Gud hör min bön och the tig fram (Spegel).
70. O menniskia Gud klagar (Spegel).
73. Min åtrå fast til Herran står (Spegel).
74. Gud hör min röst och klagan (Spegel).
78. Gud! skynda tig att frälsa mig (Lindschöld).
79. Min Gud! på tig förtröstar jag (Spegel).
82. Vti min nöd jag söker (Lindschöld).
83. Min Gud jag nu åkallar (Spegel).
85. Israels herde, tu som går (Boëthius?).
87. O huru liuflig är tin boning (Spegel).
89. Tin öron Herre til mig bög (Lindschöld).
91. Eländig är vår tid och åhr (ä).
94. Ett kostligt ting och godt thet är (Arrhenius).
95. O Gud som har i händer (Spegel).
97. Hela werlden frögdens Herran (Arrhenius).
102. Säll är then man som fructar Gud (ä).
103. Tu som wil Herran tiena (Spegel).
104. Tå Israel af Egypten drog (ä).
105. O Gud thet är min glädie (Spegel).
108. Jag löfter mina händer (Arrhenius).
110. Om Herren icke med oss står (anon.).
111. Alt arbet är ju fåfångt här (ä).
112. Om Gud ei bygger huset vp (ä).
116. Si huru godt och liufligt är (Spegel).
117. Wid the elfwer i Babylon (ä).
119. Tu Herre vtransakar mig (Spegel).
120. Ah Herre hör och bistånd giör (Spegel).
122. Titt namn o Gud jag lofwa wil (Arrhenius).
124. Min siäl skal vtaf hiertans grund (ä).
126. Lofsiunger Herran, lofsiunger Herran (ä).
127. Lofsiunger Herren Gud med psalmers söta liud (Spegel).
128. Lofwer Gud i himmels högd (Swedberg).
- Ahrlige högtiders psalmer.*
Adwents psalmer.
133. Giör porten hög, giör dörren bred (Arrhenius).
134. Pris ware Gud ewinnerlig (anon.).
- Julehögtids psalmer.*
Om Christi föde!se.
137. War glad tu helga christenhet (ä).
138. När Herren Christus födder war (ä).
141. Gläd tig tu helga christenhet (ä).

146. Betrachtom thet i thenna tid (Swedberg?).
 150. Pris ware Gud i himmels thron (Spegel).
 151. Wår Jesus är af jungfru ren (anon.).
 153. Christe som oss hafwer kiär (anon.).
 154. War glad, min siäl, som i mig bor (Brask).

Nyårs psalmer.

Om Nyårs-dag.

158. Thet gamla åhr framgångit är (Swedberg).
 159. Wår tid är ganska flychtig här (Swedberg).
 161. Igerom sorg och plågor (Brask).
Om Jesu namn och wålgjörningar.
 165. Jesus är min bästa skatt (Arrhenius).
 167. Si, Jesus är ett tröstrikt namn (ä).
 168. Jag wil tig Jesu prisa (Spegel).
 169. Jesu, tu min frögd och fromma (Arrhenius).

Psalmer på Trettonde dagen.

171. Ett barn är födt af jungfru ren (ä).

Om Christi pino och död.

176. Ah Herre, huru skräcke'ig är (Spegel).
 177. Jesu! diupa såren tina (Norenius).
 180. Ah hiertans we! at jag skal se (Spegel).
 181. Min Frälsare, hwad siälawe (Amnelius).
 182. Skåder, skåder nu här alle (Amnelius).
 185. O Jesu, tu Gudz lamb (Brask).
 186. Min siäl, tu måste nu glömma (Spegel).
 188. Jesu! lär mig rätt betänckia (Spegel).

Om Christi begrafning.

190. Sann Gud och man, o Jesu blid (ä).

Påska psalmer.

Om Christi vpståndelse.

195. Then Herren båld, Gudz Faders son (ä).
 199. Lät oss frögdas, gladlig siunga (Brask).
 200. Lät oss nu Jesum prisa (Spegel).
 201. Jesu! tu tig sielf vpwäckte (Spegel).
 202. Thenne är then store dagen (Al-lon).

Om Christi himmelsfärd.

203. Jesu! tu äst wår salighet (ä).
 205. Nu frögdoms wi med glädie stor (anon.).

Pingesdaga högtid.

Om then Helga Anda.

208. Then Helge Andes nåd (ä).
 213. Helge And, mins hiertans nöije (Spegel).
 214. När Christus Gudz thens Högs-tas Son (ä).
 215. Andans helga nåde (Brask).
Om then H. Trefaldighet.
 222. Gud heligste Treenighet (ä).
 223. O Skapar' och o gode Gud (ä).
Vppå S. Michaelis dag.

Om the H. Änglar.

225. O Fader wise, tig wi allesamman (ä).
 227. O Herre Gud, wi lofwe tig / Med mun (Swedberg).
 228. O Gud, rik af barmhertighet (ä).
Vppå alla Helgona dag.

230. O Jesu, tu wår Frälsare (ä).

Psalmer öfwer några söndags ewangelier.

236. Om en rik man här siungom wi (ä).
 238. Står vp af synd med allo flit (ä).
 240. Then som efter Gudz rike står (ä).

Åtskillige läro-psalmer.

Om menniskiones fall och vprättelse.

248. O Herre Gud af himmelrik / Hwad tu äst (ä).

249. O Jesu Christ, tu nådenes brunn (anon.).
253. Nu frögden eder christne all (ä). (ä).
- Om Gudz Ord och församling.*
257. Wak vp, wak vp i Gudz namn (ä).
258. O Herre Gud tin helga bud (ä).
259. Ett godt beråd och wälbetänckt mod (ä).
261. Hielp Herre mill, hur står thet til (ä).
- Om Antichristo.*
268. O Rom, går thet nu så med tig (ä).
270. O ewige Gud af ewighet (ä).
Om Gudz nådige beskydd.
272. Vti tin nåd, o Fader blid (ä).
Om Gudz nåd och syndernas förlåtelse.
275. Min Gud, lof, pris och tack jag tig (Brask).
276. Jag tackar tig, min högste Gud (Brask).
278. Omvänd mig Herre kiär (Brask).
Om Christi förtienst, kiärlek och nådige närwarelse.
280. O Christe morgonstierna (ä).
284. Skiönste barn, o Jesu kiäre (Amnelius).
285. Ah min Jesu, lät ei mig (Amnelius).
286. Kiära siäl lät tig nu lida (Brask).
287. Misströsta ei, min christen god (Kolmodin).
- Bot psalmer.*
- Jeremie klagewisa /kap. 3./*
294. Ah hur stort är mitt elände (Spegel).
295. Med suck och gråt för tig (Petraeus).
297. Mitt skuldregister när jag wil (Petraeus).
299. Är jag allen en främpling (Arrhenius).
300. O tu bittra sorga kiälla (Amnelius).
301. Jag kommer, milde Gud (Petraeus).
- Psalmer om ett christeligt lefwerne. I gemen.*
303. Jesus är mitt lif och krona (Brask).
304. Jag tackar tig, min Gud (Brask).
305. För tig, ah milde Herre Gud (anon.).
- Om tolamod och förnöijelse i Gudi.*
307. Haf tolamod, war from och god (ä).
311. Hwad wil tu tig bedröfwä (Brask).
312. Hwad Gudi täckes, är mig täckt (Brask).
313. Jesus är min hägnad (Schmedeman).
314. Til Gud min sak hemställer jag (ä).
316. Hwad kan doch min siäl förnöija (Allon).
- Om werldenes wäsende, fåfängelighet och föracht.*
318. Alt hwad wi på jorden äga (Brask).
319. Far tin wäg tu arge werld (Amnelius).
320. Far wäl tu snöda werld (Amnelius).
322. Tu söta werld far wäl (anon.).
323. Jesus alt mitt goda är (Arrhenius).
- Emot okyskhet och skiörlefnad.*
326. Wi böre oss städz reda (Brask).
Emot högfärd.
328. Menniskia ästu så högfärdig (Boëthius).
- Psalmer i bedröfwelse, kors och anfächtning.*
231. Mån jag olyckan ei undgå (ä).
334. Sorgen för glädien går (ä).
336. Zion klagar med stor smärta (Boëthius).
338. Af hiertat hafwer jag tig kiär (ä).
340. Herre, tu min tröst och fromma (Arrhenius).

342. Ah när wil thet ände blifwa
(anon.).

345. Gif tig vp min siäl til Gud
(Brask).

346. Wänder om i sorgse sinnen
(Brask).

349. Efter moln skin solen klar
(Brask).

Böne psalmer.

350. Mitt hierta frögda tig (Allon).

353. O store Gud, min Fader och min
Herre (Allon).

354. Hör, Herre Gud, min hiertans
röst (anon.).

355. Tu ting, o Gud, bedz jag af tig
(ä).

Lof- och tacksäijelse psalmer.

359. På hwad sätt, o Herre kiär
(Brask).

The tre mäns lofsång i elden.

360. Lofwat ware Herren, Wäre fä-
ders Gud (Spegel).

Hanne lofsång. 1 Sam. 2.

361. Mitt hierta nu fast gläder sig
(Spegel).

363. Nu tacker alle samtlig Gud
(Swedberg).

Om jordenes fruchtbarhet.

371. Tin klara sol, o Fader wår (ä).

372. Ah Herre, tu fast stränge Gud
(Swedberg).

I hungers nöd.

375. När tig går hungers nöd vppå
(ä).

376. Then som frisker är och sund
(Brask).

*Psalmer för åtskillige stånds perso-
ner och wid besynnerliga tillfällen.
En lärares böne psalm.*

380. O gode herde, som gaf vt titt
lif (Swedberg).

*Psalmer angående thet h. ächtenskaps
ståndet.*

386. Huru Gud i begynnelsen him-
mel och jord (anon.).

387. Wi ønske nu wår brudgum och
brud (ä).

*Psalmer för resande til landz och
watn.*

396. Alzmächtige Gud i himmelrik,
O Christe (ä).

397. O Herre Gud och Fader min
(Brask).

398. Gud, tu som äst wår Fader kiär
(Brask).

Måltids psalmer.

401. Tacker Herranom som är ganska
blider (ä).
se (ä).

403. O Gud, tin godhet tacke wi (ä).
Morgon och afton psalmer.

Morgon eller afton psalmer.

407. När jag om morgonen tidt vpstår
(ä).

408. O Herre Gud, som all ting skop
(ä).

Morgon psalmer.

412. At tu mig i then mörcka natt
(ä).

413. Lius af lius, o morgonstierna
(anon.).

415. Then signade dag som wi här nu
se (ä).

416. O Gud tig ware lof och pris
(Spegel).

418. Wak vp min siäl, gif ähra (Spe-
gel).

419. Godt mod min siäl nu haf (Rud-
beck d. y.).

420. Morgonrådan Gud skie heder
(Brask).

421. O Gud, wår sol, hielp, skiöld
och hähr (Brask).

422. Wak vp min siäl! och war ei
sehn (Spegel).

423. Gud har sin sol igen vpsatt
(Spegel).

424. Wi tacke tig rätt hiertelig (Spe-
gel).

Afton psalmer.

430. Christe sann dagsens lius och
skien (ä).

432. Nu hafwer thenne dag (Colum-
bus).

433. Wi tacke tig, o Herre Christ (ä).

435. Tig Fader wil jag prisa (ä).
 436. Min ögon sluter jag (Brask).
 438. Nu hwilar hela jorden (Spegel).
 440. Går här fram i sinnen kiära (anon.).
 441. Solen går nu åter neder (Spegel).
 442. Framliden är nu thenne dag (Spegel).
 443. Nu i skuggans tid then tysta (Lindschöld).
Om the tolf dagsens stunder.
 444. O menniskia betänck all stund (ä).
Död- och begrafnings psalmer.
Beredelse psalmer emot döden.
 447. Ewinnerlig är mitt hopp til Gud (ä).
 449. Gudi min sak hemställer jag (ä).
 450. På min Herra Gud allen (ä).
 452. O Jesu, när jag hädan skal (De la Gardie).
 453. När jag vti min enslighet (Lindschöld).
 454. Dödsens macht och tyranni (De la Gardie?).
Suckan i dödzångest.
 456. Min jämmer nu en ända har (Arrhenius).
 458. O werld jag tig förlåter (ä).
 459. I Christi sår jag somnar in (anon.).
 460. Jag längtar af alt hierta (Arrhenius).
Begravnings psalmer.
 467. Låt oss begrafwa thenna kropp (Swedberg).
Om the alrayttersta.
Om then yttersta domen.
 472. En gång dö och sedan domen (Gripenhielm).
 473. Jag wet thet wist och fast (Arrhenius).
 474. Vsle siäl som syndfull är (Gripenhielm).
 475. Herre Gud, för tig jag klagar (Lucidor).
Om then osaliga ewigheten.
 477. O ewighet! Tin längd mig fast förskräcker (Lucidor).
Om helwetet.
 479. O syndig man som säker är (Lucidor).
Om thet ewiga lifwet.
 481. Ejja, mitt hierta rätt innerlig (anon.).

Det är frapperande, hur stor del av det nya materialet i den ordinarie swedbergska psalmboken, som skurits bort. Spegels, Lindschölds, Brasks, Arrhenius', Amnelius' och många andra författares moderna kyrkvisor ha till god del uteslutits. Swedbergs egen produktion har även åderlåtits. Av de äldre psalmer, som utelämnats, tillhöra många den grupp psalmer, som först föreligga i tryck i 1614 års Andelige psalmer och wijsor. Eftersom prinspsalmboken var avsedd att brukas av barn och ungdom, uteslöt Swedberg nya och ovanliga psalmer och behöll i stället de vanligaste och vid gudstjänsten mest brukade. Att detta varit hans motiv framgår även av hans uteslutning av äldre och i 1645 års psalmbok införda psalmer, som tydligen icke allmänt brukades. När Swedberg hösten 1693 begärde hos konungen att få utesluta en del psalmer ur de psalmböcker, som upplades för barn och

ungdom, framhöll han, att psalmboken innehöll psalmer, som icke syntes »wara så mycket nödiga för hwar och en».

Boken innehåller förutom den decimerade swedbergiska psalmboken »Konung Davidz Psaltare» (tryckt 1694). Psaltaröversättningen är den moderna, som inspirerats av Jesper Swedberg och som godkänts av prästeståndets utskott 1693. År 1695 gick man dock tillbaka till den proswedbergiska versionen. Detta gäller också evangelieboken, även den tryckt 1694. Liksom i det stora flertalet av tidens psalmböcker återfinnas Kristi pinas historia, »Om Christi himmelsfärd», och »En historia om Jerusalemis jämmerliga förstöring, kärteligen författad». Dessa små traktater utgöra liksom ett appendix till evangelieboken och äro sammantryckta med denna och med genomgående paginering.

Luthers lilla katekes, bönboken och den lilla skriften »En gudelig betrachtelse angående the obotfärdigas förhinder vti gudachtighetens öfning», — den sistnämnda av kalvinskt ursprung!, — voro samtliga tryckta var för sig och med särskild paginering för varje bok. Även dessa skrifter äro tryckta 1694.

Psalmboken och de till denna hörande styckena är ett typiskt arbete för Burchardi och hans mycket yrkesskickliga faktor Joh. Jacob Genath. Burchardis moderna affärsmetoder ha satt sina spår. Sålunda är psalmbokens pris utsatt. Detta var en stor nyhet på den svenska bokmarknaden. Prissättningen hade förut skett genom bokbindarna. Boken betingade ett pris av 4 daler och 16 öre kopparmynt.

Ett annat modernt affärstrick, som Burchardi brukade använda sig av, var att bifoga en tryckt katalog över förut tryckta eller under trycket varande skrifter. En sådan förteckning saknas icke heller i denna bok. Han pläderar där för åtskilliga tryckalster bl. a. den nya kyrkohandboken »ther vti är författat, huruledes gudztiensten med christelige ceremonier och kyrkioseder vti våra svenska församlingar skal blifwa hållen och förhandlad». Handboken finns blott i två format dels kvarto dels oktav men på »åtskilligt paper och för åtskilligt pris».

Psalmboken i duodes och oktav finns redan att köpa i olika prislägen beroende på papperets kvalitet. Däremot var den »för gement folck och barn» avsedda psalmboken in 18:o ännu icke färdig, men Burchardi hoppades, att den skulle kunna föreligga till julen 1694. Den stora kvartopsalmboken, som skulle komma att innehålla noter och melodier, var likaledes under trycket och

skulle sålunda kunna väntas inom rimlig tid. Denna bok kom dock aldrig ut i fullständigt skick beroende på att den swedbergska psalmboken indrogs.

Bengt Wahlström.

Recensioner.

Arvastson, Allan: Den Thomander-Wieselgrenska psalmboken, Samlingar och studier till svenska kyrkans historia, 21, Svenska kyrkans diakonistyrelsens bokförlag, Stockholm, 1949.

I sin noggrant utförda studie har författaren givit en god bild av den stora betydelse, som psalmboksrevisionen spelade i 1840- och 1850-talens kyrkliga liv. Man är honom icke minst tacksam för det skickliga sätt, varpå han ställer in psalmboksfrågan i den då dagsaktuella debatten om Thomanders kyrkopolitiska reformprogram.

När den wallinska psalmboken utkom, mottogs den med stor entusiasm i de litterära kretsarna. I gammalpietistiska bygder ex. i Kalmar och Göteborgs stift riktades dock en kraftig kritik mot densamma. Det våldsammaste motståndet mot 1819 års psalmbok kom emellertid från den norrländska nyläsarrörelsen. Representanterna för denna hyperevangeliska rörelse menade sig i psalmboken finna uttryck för en lagisk uppfattning av den kristna tron.

Vid riksdagen 1845 föreslogs i en motion, att en kommitté borde tillsättas för att utröna, om norrlandsläsarna hade rätt i sin kritik. Motionen avsågs. Det är dock väl värt att lägga märke till att prof. Thomander i Lund tillstyrkte motionen,

och att han samma år vid en audiens hos konungen förde läsarledarnas talan.

Resultatet av Thomanders strävanden blev, att Kungl Maj:t beslöt låta domkapitlen i Uppsala och Lund yttra sig över de kyrkliga böckerna. De båda kapitlens skrivelser gävo icke uttryck åt någon önskan att revidera psalmboken. Psalmboksfrågan var dock aktuell i vida kretsar. Den wallinska psalmbokens hätskaste fiende var J. Ternström i Nordisk Kyrkotidning. Det blev emellertid Thomander, som grep sig an med uppgiften att revidera psalmboken. Detta låg fullt i överensstämmelse med hans kyrkliga reformsträvanden. Det thomanderska psalmboksarbetet var framförallt ett »bolagsarbete». Thomander och hans närmaste medarbetare Wieselgren synes ha strävat efter att knyta så många som möjligt till detta arbete. Det är av stort intresse att iakttaga bl. a. C. W. Skarstedts och J. Dillners förbindelser med den reviderade psalmbokens tillskyndare.

Huvudsyftet med den thomanderska psalmboksrevisionen var att skapa en bekännelsetrogen psalmbok men med 1819 års moderna språkdräkt. När psalmboken kom ut av trycket kritiserades den framförallt av liberala färgade tidningar, som i psalmbokens utgivande såg försök att understödja det fanatiska läseriet. På

liberalt håll syntes man närmast generad över att Thomander lånat sig till ett dylikt verk. Av denna orsak vände sig kritiken mångenstädes mot Wieselgren, som ensam fick kläda skott för psalmboksförslaget. Kritiken framförde även kyrkorättsliga synpunkter. Var det rätt, att en officiellt antagen kyrkobok på detta sätt kritiserades och kanske så småningom ersattes av en på privat initiativ utgiven bok?

När frågan om psalmbokens revision togs upp vid riksdagen 1851, led revisionens män ett tydligt nederlag. Kravet på revision hade visserligen blivit framfört, men de som önskat en lindrig revision av wallinska psalmboken i omedelbar anslutning till den thomander-wieselgrenska kunde icke tänkas få sin önskan uppfyllt.

Den thomanderska psalmboken kom att spela sin största roll icke i Sverige utan inom Augustanasynoden i Amerika. De utvandrande läsarna förde med sig en djupt inrotad misstro mot 1819 års psalmbok. Bland svenskarna i Amerika kom den thomanderska psalmboken att vinna en så flitig avsättning, att den slutligen kom att intaga en officiell ställning. Förf. har sammanbragt en del uppgifter från dagens kyrkliga läge i Augustanasynoden. Vid de svenskspråkiga gudstjänster, som ännu firas, användes i de flesta fall den thomander-wieselgrenska psalmboken. Svenskan fyller dock icke någon egentlig praktisk uppgift som kyrkspråk, utan det torde blott vara en tidsfråga, när det helt undantränges av engelskan.

Bengt Wahlström

Johns S. Dalsager: Helsingör St. Mariæ Kirkes Historie 1450—1950.

152 s. H. Hagerups forlag, Köpenhamn.

Sognepresten Johs. S. Dalsager vid Helsingör Maria kyrka har skrivit en krönika över kyrkans och klostrets historia under dess 500-åriga tillvaro. Det är i hög grad historien om livet inom deras murar, delvis också ett stycke herdaminne Kyrkans och klostrets byggnadshistoriska utveckling har tidigare behandlats av Mag. Chr. Axel Jensen.

Den sällsynt vackra tegelkyrkan och det ännu rätt väl bevarade klostret med dess praktfulla Laxmandssal är en av stadens stora sevärdheter vid sidan om Kronbongs slott. Redan därav har Dalsagers krönika intresse för oss svenskar. Därtill kommer att i detta kloster verkade den från sin litterära fejd med Olaus Petri kände karmelitermunken Paulus Helix en märklig man, kritisk både mot lutherdom och mot åtskilligt inom den romerska kyrkan.

En annan förbindelse som väcker intresset att lära känna Helsingörs S:t Maria kyrka är Dietrich Buxtehude, som 23 år gammal valdes till församlingens organist 1660 och stannade där i 8 år. Hans fader var då samtidigt organist i stadens egen, S:t Olai kyrka. Då hade klosterkyrkan länge sedan blivit hov- och garnisonskyrka och kyrka för den tyska församlingen, sedan 1819 har den varit kyrka för den ena av stadens båda församlingar.

Förf. har på grundval av ett rikligt flödande arkivmaterial lyckats ge konkretion åt sin framställning. Icke minst intressanta och värdefulla äro de meddelade inventarieförteckningarna. Förf. ger i det sista kapitlet en glimt av den danska kyrkans liv under den sista okupationen.

A. Adell.

Der Gottesdienst an Sonn- und Feiertagen. Untersuchungen zur Kirchenagende I, 1 Von Joachim Beckmann, Hans Kulp, Peter Brunner, Walter Reindell. 541 s. 1949. Bertelsmann Verlag, Gütersloh.

I föregående årgång av denna tidskrift s. 61 anmäldes den nyutkomna Kirchenagende, som utarbetats av de liturgiska utskotten i Rhenlandet och och Westfalen. Bakom denna låg ett omfattande historiskt undersökningsarbete och en inträngande principiell begründning. Nu har detta undersökningsarbete publicerats och utgivits hos Bertelsmanns förlag. Det är tillika ett stycke lärobok i liturgik, som man kan använda utan sammanhang med den framlagda agendan. Författarna ha utnyttjat det nyaste vetenskapliga materialet.

Huvudsaken för undersökningarna vilar på Peter Brunner, som ingående behandlar det principiella i två kapitel om gudstjänstordningen och om söndagarna i kyrkans år samt om skriftläsningarna. I fråga om de etiskt-dogmatiska problemen utgår förf. från att de gudstjänstliga handlingar, som med tvingande nödvändighet för våra själars salighet äro anbefallda äro de tre: förkunnelse av evangelium, dopet i Faderns och Sönnens och den Helige Andes namn samt nattvarden. »Huvudgudstjänsten» på sön- och helgdagar förbinds därför med Herrns måltid, som ger denna gudstjänst en särskild vikt. Den nyare exegetiken har visat upp sambandet mellan sakramenten och Kristi kropp. Själva nydaningsarbetet för gudstjänstordningarna utgår från den preussiska agendan av 1893 och 1822, från de lutherska gudstjänstordningarna under 1500-talet och från fornkirkans nattvardsordningar.

De följande undersökningarna äro grundläggande och detaljerade såväl för själva gudstjänstordningen som också för skriftläsningarna samt böckerna. Här är utomordentligt mycket material samlat, lätt tillgängligt och överskådligt. En översiktlig och klar uppsats av Walter Reindell behandlar de sjungna stycken i gudstjänsten. Till sist meddelas en del praktiska anvisningar för den nya agendans införande i församlingslivet.

A. Adell.

Kyrka och konst. Från Sigtunamötet 1949. Diakonistprelsen 1950. Kr. 3:—.

Sigtunamötet 1949 mellan konstnärer och representanter för kyrkan har efterlämnat ett minne i form av fem artiklar, som utgjorde föredrag vid mötet, jämte en inledning av Olov Hartman. Av artiklarna är Evert Palmers om Konst och kult den som säger mest i den svåra frågan. Han redogör för sekulariseringens följder för kyrkligt konstliv och påstår, att endast den imiterande konsten, utan budskap, saknar förbindelsen med kristendomens centrala innehåll. Men allt det andra som skapas, är det inte sekulariserat? Tyvärr blundar man för att kyrkan alltför mycket isolerats från konsten och att samhället i våra dagar övertagit de flesta funktioner, som kyrkan fordom ägde i sitt konstfrämjande. Problemdebatten är ännu osäker. Man måste finna sig i det dystra utgångsläget att det konstverk, som nu för tiden skapas, uteslutande är konst. Men förr var den en del av det religiösa. Sedan dess har konsten sekulariserats med ränässansen och nu slutligen avhumaniserats genom den abstrakta konsten.

Intresset från konstnärernas sida är också obetydligt inte bara beroende på uppdragens blygsamma omfattning utan också på deras radikala (ofta halvkommunistiska) inställning.

B. Cgs.

Hans Preuss: Die Geschichte der Abendmahlsfrömmigkeit in Zeugnissen und Berichten. 300 s. 1949 Bertelsmanns Verlag, Gütersloh.

Erlangen-professorn Hans Preuss framlägger här dokument om nattvardsfromheten från alla århundraden i den kristna kyrkan. Ett rikligt urval av beaktelser och erfarenheter, som alltför ha betydelse för kristenlivet. En klar och kort översikt av nattvardsfromhetens historia inleder samlingen.

A. Adell.

Ilmari Salomies Suomen kirkon historia II. Uskonpuhdistuksen ja puhdasoppisuuden aika, Helsingfors, Otava 1949, 514 s. (Finlands kyrkas historia II: reformation och ortodoxi.)

Länge har man saknat en större framställning av Finlands kyrkohistoria. Elis Bergroths »Suomen kirkko» (»Finlands kyrka»), som en gång varit ett i många hänseenden förtjänstfullt arbete, motsvarar icke längre sitt ändamål. Icke minst den senaste tidens forskningsresultat ha ställt utvecklingen i ett nytt ljus. Man hälsar därför med stora förväntningar den framställning av Finlands kyrkohistoria, som f. d. professorn i kyrkohistoria vid Helsingfors universitet, biskop Ilmari Salomies, håller på att utge. År 1944 utkom första delen av hans »Suomen kirkon historia» (»Finlands kyrkas historia»), som omfat-

tade medeltiden, och i slutet av senaste år utgavs andra delen, vilken behandlar reformationen och ortodoxien. Framdeles skall biskop Salomies ytterligare i tvenne delar behandla tiden från omk. 1700 till våra dagar.

Liksom i den tidigare utgivna delen behandlar biskop Salomies även i den nyssutkomna utvecklingen i Finland mot en vidare allmänkyrklig bakgrund och beaktar därvid i främsta rummet utförligt förhållandena i Sveriges kyrka, av vilken Finlands kyrka ju vid denna tidpunkt utgjorde en del. Författarens stil är ledig och framställningen populär. Välvalda illustrationer öka i detta hänseende bokens värde.

Tyngdpunkten ligger i framställningen av 1500-talet, där behandlingen av Mikael Agricola, Finlands reformator, tilldrar sig ett särskilt intresse. Författaren uppehåller sig ingående vid hans liv, hans författargärning, kristendomsuppfattning och personlighet. Starkt betonas Agricolas humanistiska intressen och hans toleranta inställning till religionsstridigheterna. En särskild uppmärksamhet ägnade reformatorn det liturgiska livet, och i följd hade fyra hundra år förflutit sedan hans mäsas utkom. Då han översatte delar av Gamla testamentet till finska beaktade han i synnerhet sådana böcker, som kommo till användning vid gudstjänsten. I sin bok har Salomies även observerat ett fynd, som nyligen gjorts i Linköpings stiftsbibliotek. Det är fråga om en latinsk lutherpostilla, som ägts av Agricola, och som denne försett med anmärkningar i marginalen. Jämte Agricola är det framför allt biskoparna Martin Skytte och Paul Juusten, som av reformationstidens förgrundsgestalter tilldraga sig uppmärksamhet.

Under senare hälften av 1500-talet träder i Finland i synnerhet den liturgiska striden i förgrunden. Johan III:s liturgiska strävanden funno i hans förra hertigdöme på många håll genklang. Sålunda var den myndige prosten i Storkyro i Österbotten, Jakob Geet, en energisk anhängare av liturgien. Också motreformationen skulle vinna anhängare i Finland och den främsta av dessa var Johannes Jussoila från Raumo. Av särskilt intresse är biskop Ericus Erici Sorolainens omtvistade person. Man har klandrat hans hållningslöshet, men beästes dock i övertygelsen, att han trots alla svårigheter sökte göra det bästa av situationen. Icke minst under de sista åren av sitt liv skänkte han sin kyrka flera värdefulla arbeten, bland dessa en stor finsk postilla — den första i sitt slag. Särskilt uppehåller sig Salomies ytterligare vid särskilda sidor i kyrkans ställning under detta i många hänseenden oroliga och skickelsedigra århundrade. Sålunda dröjer han mera ingående vid försöken till förnyelse på gudstjänstlivets område, reformationstidens litteratur, skolväsendet och ansatserna till en kyrklig arkitektur efter nya riktlinjer.

Medan 1500-talet även i Finland under den senaste tiden inom forskningen tilldragit sig ett icke obetydligt intresse, har det följande århundradet i allmänhet blivit mycket styvmoderligt behandlat. Blott få monografier över ämnen från denna tid ha utgivits. Delvis beror detta på ett bristfälligt arkivmaterial, ehuru i detta hänseende icke så litet finnes i arkiven i Sverige. Biskop Salomies har därför haft en del svårigheter att övertvinna, då det gällt att ge en fylld och mångsidig bild av 1600-talet. Framställningen blir i främsta rummet en biskoparnas historia. Dessa

voro givetvis mycket imponerande gestalter. Medryckande och mycket detaljerat tecknas den energiske Isak Rothovius, grundläggaren av det ortodoxa kyrkoskicket i Finland. Under hans tid utkom den första fullständiga finska bibelöversättningen, 1642 års bibel. Rothovius efterträddes av den milde och fromme Eskil Petraeus som ägde ett varmt intresse för finska språket och utgav en finsk grammatik. På denne följde åter den begåvade Johannes Terserus, en av 1600-talets stora begåvningar och kraftgestalter. För sin enligt vår uppfattning obegripliga irrlärlighet, men som man också velat göra gällande på grund av politiska skäl, var denne tvungen, att lämna sin biskopsstol, men erhöll snart åter upprättelse, då han blev biskop i Linköping. Ingående uppehåller sig Salomies vid de spännande teologiska tvistigheterna mellan Terserus och »wittenbergaren» Svenonius, vilka genom fynd för några år sedan ställts i ny belysning. Den sista i raden av de stora 1600-tals biskopar Salomies behandlar, är Johan Gezelius den äldre, som lade mera än någon annan en fast grund för folkbildningen i Finland. Författaren avslutar ortodoxiens tid med denna biskop, vilken dog 1690. Visserligen uppträdde redan två år tidigare en första radikalpietist, den abnorme Ullstadius, och ställde till förargelse i Abo domkyrka samt bebådade härigenom en ny tid i Finlands kyrka. Men man kan diskutera, huruvida icke stora nordiska kriget lämpligare borde anses innebära en viktig vändpunkt i den kyrkliga utvecklingen i Finland än tiden kring 1690. Då skulle även Gezelius den yngre, som i stort sett fortsatte sin faders verk, komma att räknas med till ortodoxiens skede i Finlands kyrka.

En särskild uppmärksamhet ägnar

biskop Salomies utvecklingen i östra Finland. Redan under Gustav Vasas tid hade Åbo stift uppdelats i tvenne stift, men under Johan III:s tid hade det östliga stiftet, Viborgs stift, åter förenats med Åbo. Då genom freden i Stolbova nya områden fogats till riket, upprättades Viborgs stift på nytt. Av biskoparna i Viborg förtjänar Peter Bång ett särskilt intresse. Men även den grekisk-ortodoxa kyrkan tilldrar sig nu en speciell uppmärksamhet.

Salomies avslutar också behandlingen av ortodoxiens tid med en skildring av särskilda sidor i 1600-talets kyrka i Finland. Härvid väntar man måhända en tydligare karakteristik av det gamla lutherska kyrkolivet, dess kollektiva särdrag och förankring i den gamla nordiska bondekulturen. Här föreligga uppgifter, som en detaljforskning ännu har att klargöra, förrän man kan uppnå en enhetlig totalbild. Man är ju ofta benägen att bedöma ortodoxiens tid ur en snäv väckelsefromhets synvinkel. Man ser då i densamma enbart död formalism och behårdad renlärighet. Uppdelningen av 1600-talets teologer i ortodoxa, synkretister och praktisk-bibliska, vilken indelning går tillbaka på Herman Råberghs framställning av teologiens studium vid

Åbo akademi, är knappast riktig. Även här föreligga ytterligare forskningsuppgifter. Träffande är däremot Salomies' påpekande, att den finska religiösa litteraturen, med undantag av bibelöversättningen 1642 och den reviderade bibeln 1685, upplevde en nedgångsperiod.

Slutintycket av Salomies' bok är gott. Man läser den sakliga, välavvägda framställningen med behållning och väntar med spänning på fortsättningen.

W. A. Schmidt.

Fyrbåken i urskogen. Albert Schweitzer i Lambarene 1925—1950, Under redaktion av Greta Lagerfelt. Lindblads förlag. 279 s. Hft 9:50.

I denna bok kommer Schweitzer själv till tals genom att man får följa hans missionärsarbete, i brev som han själv eller hans medarbetare därute skrivit. Det är en uppfriskande läsning, som ställer mannen bakom jätteverket i hög relief inför läsaren. Också den som blott känner Schweitzer från hans musikaliska insatser har gott av att lära känna denna sida av hans verkliga mångsidiga väsen.

A. A.

**Doktors-
avhandlingar**

tryckas perfekt å

**Skånska
Centraltryckeriet**

Grönegatan 14

Lund.Tel. **10275**

OLOF HAMMARBERG

ORGELBYGGARE

GÖTEBORG V.

Tel. 29 12 60

E. A. Setterquist & Son Eftr.

ÖREBRO

Sveriges äldsta fabrik
för kyrkoorglar

Tel. fab. 10134. Bost. 18607

A. Mårtenssons Orgelfabrik AB

Tel. 111 19

LUND

Tel. 111 19

ORGELBYGGEN för kyrkor, kapell och samlingsalar i
gediget utförande. Allt inom orgelbranschen tillverkas på
egna verkstäder av i yrket välskolad personal.

**"Epokgörande såsom den första handboken
av detta slag på svenska."**

Prof. Gerda Boëthius i Sv. D.

Kyrka och kyrkoskrud

Av

Ragnar Stenberg

"Ett synnerligen förnämligt arbete. Bör anskaffas inte bara av biblioteken utan av var och en, som har intresse för den kyrkliga konstens utveckling." *Tidn. Arbetet.*

"Den kyrkliga konstens allmänna historia i koncentrerad form." *Sydsv. Dagbl.*

"Ett betydelsefullt verk av handbokskaraktär. Illustrationsmaterialet är förträffligt." *Norrköpings Tidningar*

150 illustr. 392 sidor. Häft. 17: 50, inb. 21: —

Svenska Kyrkans Diakonistyrelsens Bokförlag

DET SVENSKA ANTIFONALET I ANTIFONALE TILL VECKANS TIDEBÖNER

Utgivet av ARTHUR ADELL och KNUT PETERS

Ett epokgörande steg i den liturgiska utvecklingen i Sverige har utan tvivel tagits, då med den nyligen utkomna första delen av Det svenska antifonalet kyrkoherdarna Adell och Peters framlagt det första med fullständig sångbeledsagning redigerade veckoofficeet på svenska, innehållande 32 tidebönsgudstjänster, 8 för söndagen och 4 för var av veckans övriga dagar. Den utgör en fullständig upplaga av Tidegudstjänster för en söndag och dess helgsmål jämte de övriga veckodagarnas completorier (1936). Textmaterialet är detsamma som för veckans tideböner i sista upplagan av Den svenska tidegården (3 uppl., 1944) med tillägg av den högtidsbön för söndagens completorium, vilken tillkommit redan i Kyrkans aftonbön (1947).

Ur såväl praktisk som estetisk synpunkt måste det vinna uppskattning, att de tidigare upplagornas otypliga format här ersatts av ett vanligt, behagligt bokformat, något större än tidegårdsbokens men tunnare än denna. Såväl text som notskrift i antifonalet är allt mycket smakfullt arrangerat. Texten är på varje sida uppställd i två spalter, vilket gör det hela lättläst och överskådligt, så att man med fördel kan använda antifonalet även för lästa tideböner... Flera vackra hymner ha tillkommit...

Återstår att säga några berömmande ord om söndagens matutin, som utökats med två nya utomordentligt vackra alternativa Venite-melodier samt med icke mindre än 10 nya responsorier. Av dessa ha 5 givits en mycket enkel responsorium breve-melodi, i alla 5 fallen densamma. Härigenom beredes en möjlighet också för tämligen föga tränade tidegårdssångare att utföra detta eljest rätt svåra parti i matutinen. De övriga 5 ha utformats som riktiga matutinresponsorier med traditionella melodier, vilka väl torde utgöra det musikaliskt allra praktfullaste i denna första del av Det svenska antifonalet, vilken härmed varmt anbefalles det svenska kyrkfolket. Det faktum att de återstående delarnas utgivande är beroende av hur stor spridning den första vinner bör väl sporra oss till särskilda ansträngningar för att få den spridd.

Ragnar Holte i Svenskt Guds tjänstliv

Kr. 21: —, klotb. 25: —.

G L E E R U P S